

Fromme trær i tidlig kristendom

THOMAS ARENTZEN

Thomas Arentzen är docent i kyrkohistoria och forskare i grekiska vid Uppsala universitet.

thomas.arentzen@lingfil.uu.se

I boka *Plants as Persons* diskuterer den australske filosofen Matthew Hall kristendom og trær under overskriften “Passive Plants”.¹ Kristen tradisjon, hevder han, skaper en radikal ontologisk kløft mellom på den ene siden levende mennesker og dyr og på den andre siden passive planter. Kanskje er det mange som kjenner seg igjen i dette, at det er sånn det er, der fins et slikt skille. For det kristne mennesket er planter nyttige ressurser gitt av Gud, og mennesket står fritt til å hogge ned og brenne opp. Tre er lik ved. I denne artikkelen vil jeg imidlertid argumentere for at et sånt syn er historisk kontingent og handler mere om hvem vi er som moderne mennesker enn om hva kristendommen har vært i tidligere tider. Poenget er ikke å bortforklare problematiske aspekter ved kristen tradisjon eller kulturhistorien i videre forstand; jeg ønsker snarere å kaste lys over andre måter mennesker har forholdt seg til den levende verden som vi er en del av. I det nye årtusenet kartlegger biologer hvorledes trær kommuniserer via det de kaller en *wood wide*

Artikkelen er basert på forfatterens dosentforelesning ved det teologiske fakultet, Lunds universitet, 12. november 2019. Dosentforelesningen er en akademisk overgangsrite som betinger noen takkens ord. Jeg vil gjerne få dedisere denne artikkelen til mine foreldre; de gav meg et stabilt tuntre å vokse ut i det akademiske livet fra. Dertil er jeg *doktorvater* Samuel Rubenson en stor takk skyldig for hans oppmuntrende engasjement. Min tre-forskning inngår i prosjektet “Beyond the Garden: An Ecocritical Approach to Early Byzantine Christianity” (2018-01130), som finansieres av Vetenskapsrådet.

1. Matthew Hall, *Plants as Persons: A Philosophical Botany*, Albany, NY 2011, 55–72.

web av mikrober, hvordan skogens røtter taler med hverandre.² Forskere fra Umeå har nylig oppdaget Old Tjikko, en gran på Fulufjället i Dalarna; den har et rotsystem som er mellom 9 000 og 10 000 år gammelt. Old Tjikkos alder har fullstendig kullkastet hypotesen at grana er en nykomling i Norden.³ Kanskje kan biologenes historiske oppdagelser også inspirere kirkehistorikere til å plukke opp forlagte tråder og tamper fra det forgangne?⁴

Følgende er et forsøk på å grave i kirkehistoriens megetsigende røtter, blant dens gamle, forbisette trær. Jeg vil særlig utforske sypressers fromhetsliv og oliventrærs adferd på Oljeberget utenfor Jerusalem, men også undersøke hva et par andre trær foretok seg – om vi skal tro kildene – i det østlige middelhavsområdet i det første millenniumet etter Kristus.

Hvordan kan vi se forskjell på mennesker og trær?

La oss starte med et eksegetisk preludium og spørre: Hvordan kan vi se forskjell på mennesker og trær? Til landsbyen Betsaida i nærheten av Gennesaretsjøen kommer Jesus en dag og møter en blind mann, ifølge Markusevangeliet. Den blinde ønsker å få synets gave. Jesus tar mannen i hånda og leier ham henover. Sammen forlater de to mennene mengden og vandrer ut av landsbyen, bortom bebyggelsen. Der ute i grenselandet spytter Jesus i den blindes øyne. Kan du se noe nå? undrer han. Den blinde kikker opp, åpner øynene og svarer litt gåtefullt: “Βλέπω τοὺς ἀνθρώπους ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ περιπατοῦντας.”⁵ Setningen er syntaktisk sett krønglete og ikke helt enkel å oversette, men en forholdsvis ordrett gjengivelse kunne være: “Jeg ser menneskene, for jeg skuer noe som går omkring som trær.”

Man må vel kunne si at den blindes svar skaper flere spørsmål enn det ene det besvarer. Hva i all verden kan det innebære å gå “omkring som trær”? Mener han at mennesker tilsvare vandrende planter? På hvilken måte forklarer dette det menneskelige? Og hvis den blinde ikke vet hvordan

---

2. Se for eksempel Manuela Giovannetti et al., “At the Root of the Wood Wide Web: Self Recognition and Non-Self Incompatibility in Mycorrhizal Networks”, *Plant Signaling & Behavior* 1 (2006), 1–5.

3. Se for eksempel Lisa Öberg & Leif Kullman, “Ancient Subalpine Clonal Spruces (*Picea abies*): Sources of Postglacial Vegetation History in the Swedish Scandes”, *Arctic* 64 (2011), 183–196.

4. For en studie i tidlig kristendom og økologi mer allment, se Virginia Burrus, *Ancient Christian Eco-poetics: Cosmologies, Saints, Things*, Philadelphia, PA 2019; Douglas E. Christie, *The Blue Sapphire of the Mind: Notes for a Contemplative Ecology*, Oxford 2012. For mer teologiske tilnæringer, se David S. Wallace-Hadrill, *The Greek Patristic View of Nature*, New York 1968; John Chryssavgis & Bruce V. Foltz (red.), *Toward an Ecology of Transfiguration: Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*, New York 2013. For en mer økonomisk studie av miljø og trær i Bysants, se Alexander Olson, *Between the Oak and the Olive: Environment and Society in Byzantium, 650–1150*, upublisert doktorsavhandling ved University of Wisconsin–Madison, 2016.

5. Mark. 8:24.

mennesker ser ut – ettersom han er blind – hvorledes kan han da vite hvordan trær ser ut? Hvorfor gjenkjenner han disse plantene? Det er nesten som om Markus forutsatte at trær tilhører et mer grunnleggende kunnskaps-sjikt enn mennesker i vår bevissthet.⁶

En annen mulig fortolkning – som er lite utforsket og en anelse mer tvilsom – er at den blinde faktisk sammenligner seg selv, som seende, med trær. Oversettelsen måtte da bli: “Jeg ser menneskene, for som trær skuer jeg noe som går omkring.” Jeg skuer som trær. Kan det altså hende at han sammenligner sitt eget delvis ervervede syn med trærnes evne til å se? Det er mulig, men det virker litt pussig, for hvorfor skulle han jevnføre seg med en pluralitet av trær heller enn ett tre? Forklaringen fremstår, skulle jeg si, som svakt urimelig.

Neste spørsmål blir da: Hva er det egentlig den blinde får øye på? Han sier at han skimter mennesker, men den narrative sammenhengen sår visse tvil om hans tolkning. Fortellingen betoner helt uttrykkelig at mannen og Jesus har begitt seg av gårde og lagt det menneskelige fellesskapet bak seg. Folkemengden er igjen inne i landsbyen, mens de to mennene står ensomme der ute i utkanten, hvor folk er få og trærne, kan vi tenke oss, er i et betydelig overtall. Store frodige skoger var der nok ikke, men planter heller enn mennesker. Snart etter, når den blindes syn er fullstendig behandlet, gir Jesus ham en siste oppfordring før han sender ham i vei: Ikke gå inn i landsbyen igjen!⁷ Naboene må ikke få vite hva som har skjedd. Jesus ber ham bære sitt nye syn som en hemmelighet. Forfatteren forutsetter med andre ord at de to mennene er mutters alene der ute i landsbyens utkant. Så man kan spørre seg: Hva er det mannen legger merke til? Er det mennesker som går omkring? Eller er han blitt vår trær som vaier i vinden? Hvilken simile er det forfatteren vil vi skal lese? Han kan jo ikke se mennesker, og han burde ikke kunne sammenligne dem med trær. Det er som om Markus forsøker å inngyte en semantisk svimmelhet i leseren, som om betydninger gynger fram og tilbake, som om selve sammenligningen bryter sammen og imploderer. Hvor trær og mennesker svaier, vaier, forveksles egenskaper, og det lar seg ikke lenger gjøre å avgjøre hvor plante begynner og menneske slutter; den som skimter mennesker får en skimt av trær – eller omvendt.

---

6. Enkelte kommentarer foreslår at mannen ikke er født blind og at det er derfor han kan gjenkjenne visse saker. Se for eksempel Joachim Gnilka, *Das Evangelium nach Markus: 1. Teilband (Mk 1–8,26)*, Zürich 1978, 314. Dette forklarer imidlertid ikke hvorfor den blinde kjenner igjen trær heller enn mennesker, så andre kommentarer har trukket den motsatte konklusjonen, for eksempel Morna D. Hooker, *A Commentary on the Gospel According to St Mark*, London 1991, 199.

7. Mark. 8:26, for eksempel Nestle–Aland, *Novum Testamentum Graece*. Endel manuskripter har en annen lesning, hvor Jesus forbyr ham å fortelle om helbredelsen til folket i landsbyen. Det forandrer dog ikke det aktuelle poenget.

Markus-teksten kan hverken reduseres til en antropomorf lesning av trær eller en dendromorf lesning av mennesker. Similen dissimilerer seg selv gjennom å plassere de fysiske fenomenene – menneske og tre – ved siden av hverandre i en umulig jevnførelse, og språkets figurasjoner løser seg opp som menneskelig flass på en gammel stubbe. Med metaforenes kontekstuelle projeksjoner avskrevne kan ikke leseren lenger komme utenom den tekstuelle kjensgjerningen – at trær går omkring. Kanskje gynger greiner i vinden; kroner vifter og vakler. Kanskje beveger de seg på mer oppfinnsomme måter. Kanskje later de som de er mennesker. Kanskje kunne Markus si med Platon (ca 428–ca 348 f.Kr.) at mennesket er en plante med rotknollen på toppen, et tre oppned.⁸

Å bøye stammen for Jesus-barnet

La oss nå forlate denne træs og menneskers *perichoresis*, deres forgreininger inn i hverandre, og utforske hvordan tidligkristne og bysantinske trær faktisk betedde seg ifølge skriftlige kilder. Ikke alle planter var gode, og ikke alle gjorde så mye ut av seg. Matteusevangeliet beretter at da Jesus støtte på et fikentre uten frukt i utkanten av Betania, fikk han det til å visne.⁹ Denne fikenveksten har i kristen tradisjon blitt et ufromt tre. Jesus kritiserte dets passivitet, for det hadde unnlatt å bære frukt. I andre trakter vokste imidlertid andre trær. Jeg skal fokusere på de fromme og aktive.

Sozomenos (ca 400–ca 450) var en lærd jurist. Han kom fra Palestina og skrev kirkehistorie. Blant de historiske fenomenene han skildrer, dukker høytragende Persis opp:

At Hermopolis, in the Thebais, is a tree called Persis, of which the branches, the leaves, and the least portion of the bark, are said to drive away diseases, when touched by the sick; for it is related by the Egyptians that when Joseph fled with Christ and Mary, the holy Virgin, from the wrath of Herod, they went to Hermopolis; when they were entering at the gate, this largest tree, as if not enduring the advent of Christ, inclined to the ground and prostrated. I relate precisely what I have heard from many sources concerning this tree.¹⁰

---

8. Joseph B. Skemp, "Plants in Plato's *Timaeus*", *Classical Quarterly* 41 (1947), 55.

9. Matt. 21:18–20.

10. Chester D. Hartranft, *Socrates and Sozomenus: Ecclesiastical Histories*, Buffalo, NY 1890, 343, med små justeringer. Se forøvrig Glenn Peers, "Object Relations: Theorizing the Late Antique Viewer", i Scott Fitzgerald Johnson (red.), *The Oxford Handbook of Late Antiquity*, New York 2018, 982–983.

Persis er altså et tre som ikke kan holde tilbake og skjule sin ærbødighet overfor Kristus. Så bemerkelsesverdig er det egyptiske løvtreet at Sozomenos vier en hel seksjon av kirkehistorien sin til det. Persis ruver høyreist og skiller seg ut som et unikt individ. Vi får ikke vite hvilket treslag Persis tilhører, for det er ikke artsbestemmelse som opptar historikeren. Persis har imidlertid et personlig navn. Hunkjønnsnavnet ἡ Περσίς avslører at hun er et hunn-tre. Hun står langs veien og overveldes av det guddommelige nærværet som beveger seg forbi – Kristus, sammen med Josef og Maria – og dermed bukker hun i age, bøyer seg hengivent; det velvoksne treet utfører den fromhets-handlingen som ofte kalles prostrasjon, å falle ned innfor guddommen.

Sozomenos må imidlertid innrømme en viss uro – hvorledes er dette mulig? Han bedyrer med sitt kritiske perspektiv at han har hørt dette fra flere ulike kilder. Men nøyaktig hvordan det skal forstås, gir han ikke et entydig svar på. Kanskje bodde der en demon i Persis, foreslår han, og så fikk Kristi ankomst denne demonen til å beve, grøsse og gyse? Kanskje bevirket demonens siste krampetrekninger treet skjelven og voldsomme bevegelse?¹¹ At Sozomenos stiller disse spørsmålene, viser at han tar fortellingen bokstavelig og på største alvor; det han gjengir er ualminnelig men likevel en for ham historisk foreteelse. Vedrørende treet helbredende evner røper han i alle fall ingen usikkerhet; diskusjonen sår aldri tvil om at Persis er et levende, besjelt vesen. Forfatteren virker bare uvant med at trær bøyer seg helt til marka, så han prøver å finne fornuftige forklaringer på de drastiske rørelsene. Overveielser avdekker at for Sozomenos handler det hverken om metaforiske eller symbolske fortolkninger; han diskuterer fysiske greiner og konkrete bukk.

Men Persis' storslagne bevegelser er altså historie – også for Sozomenos. Det som ikke er historie, er at hun fortsetter å helbrede de syke. Visse deler av tre-kroppen hennes – greinene, løvet og barken – driver ut sykdommer. Hun blir med andre ord ved å utføre gode gjerninger, også i forfatterens samtid. Hun handlet for 400 år siden, og hun gjør det fortsatt. Hva enn Sozomenos selv må ha ansett om det som fant sted århundrer tidligere, viser teksten at det var mange senantikke kristne som trodde at Persis hadde knefalt for den hellige familien.¹²

Sypresser som tjener Gud

Persis var ikke alene om å utføre bøyninger og prostrasjoner. Også blant Konstantinopels sypresser kunne en påtreffe hengivne stammer og

11. Hartranft, *Socrates and Sozomenus*, 343.

12. Også i moderne tid fins egyptiske trær som æres av kristne for sin relasjon til den hellige familien. Se for eksempel Constantine P. Charalampidis, *The Dendrites in Pre-Christian and Christian Historical-Literary Tradition and Iconography*, Roma 1995, 26.

kroner. Den hellige Irene av Chrysobalanton var et menneske som skal ha levd i det niende og tidlig i det tiende århundre. Ifølge Jan Olof Rosenqvist er vitaet hennes antageligvis forfattet av en kvinnelig aristokrat mot slutten av det tiende århundre eller noe senere.¹³ Irene var abbedisse for Chrysobalanton-klosteret i Konstantinopel og en populær predikant. Dertil var hun kjent for sin asketiske utholdenhet: i timer, dager, ja, uker i strekk kunne hun stå oppreist i en urørlig bønnestilling. Hun holdt seg så stille at når hun var ferdig med øvelsene, måtte noen av nonnene hjelpe henne løs fra posituren, og folk kunne høre høylytt knirking og knaking i de stive knoklene.¹⁴ Natteetid, mens hun stod slik, ble hun stundom angrepet av demoner. Én av dem gjør narr av henne og sier: “Irene is made of wood (ξύλινην) [...] she is carried by wooden (ξύλινοις) legs.”¹⁵ Du er trevirke, Irene! mobber demonen. Kanskje er det bare ord – spottende ord – men hun deler jo faktisk visse trekk med trær: Stiv som en trestamme, et passivt tre, kneiser hun mens hun ber. Som kvist må armene brekkes opp.

Irene har da også et nært forhold til trær. Litt lenger ute i beretnelsen får leseren høre mer: “During all the forty days of fast before Easter she took neither bread nor any other food save cannabis-seed mixed with honey and a little fruit.”¹⁶ Ikke bare følger hun en vegansk diett; hennes mat-preferanser synes også en anelse hippie-aktige – førti dager på cannabis. Muligens har kosten som en øyeåpnende virkning på henne:

Often she also went out into the forecourt of the church at midnight, and raising eyes and hands towards God offered prayers, gazing at the sphere of the stars and the beauty and greatness of the firmament, delighted and rejoicing and praising Him who stretches it out.¹⁷

I denne lett berusede bønnen under stjernehimmelens uendelige osean er vel allting uansett mulig? Ja, kanskje. Og kanskje er det derfor forfatteren bringer inn en mer edruelig observatør, en annen nonne som smugkikker på Irene:

Once [...] one of the sisters happened to peep out of her cell just to behold Irene hanging in the air about two cubits above the ground and praying with her hands extended towards heaven. Two lofty

---

13. Jan Olof Rosenqvist, *The Life of St Irene, Abbess of Chrysobalanton: A Critical Edition*, Uppsala 1986, xxviii, xliii.

14. Rosenqvist, *The Life of St Irene*, 77.

15. Rosenqvist, *The Life of St Irene*, 45.

16. Rosenqvist, *The Life of St Irene*, 77.

17. Rosenqvist, *The Life of St Irene*, 77.

cypresses were standing on either side of the forecourt, reaching far up into the air. As Irene bent forward and prostrated herself before God, they trembled gently together and bowed their crowns to the ground along with her, waiting for her to rise. But even when the holy woman stood upright, the trees did not raise their crowns until approaching she made the sign of the cross on each of them; then, as if blessed, they returned to their erect position.¹⁸

Irene, som ifølge demonen var stiv som en stokk, bøyer seg i bønn. Men hva er det som skjer med sypressstrærne? Heller ikke de er stive lenger. De begynner å sitre; de leer forsiktig på seg og tar til å lene seg forover sammen med Irene. Det er åpenbart hun som leder dem i denne gudstjenesten; samtidig oppviser de en fromhet på linje med hennes. Sypresser er jo høye og ranke trær som kan rage opptil trediva meter over bakken. Nå prostrerer de, eller legger seg langflate, framfor Gud i tilbedelse – ikke ulikt Persis nesten tusen år tidligere.

Nonna som har bevitnet det hele, er bestyrtet. I tre timer eller mer har det pågått. Har hun sett syner, mon tro? Er hun lurt av demoner? Hun springer til Irenes celle for å undersøke om abbedissa kan hende tross alt befinner seg der i fred og ro. Det gjør hun ikke. Men så, når nonna går ut i forgården, får hun atter øye på noe sensasjonelt; sypressene er bekledde med silkebånd:

silk bands (ἔγχειρίδια) of woven cloth were seen hanging in the crowns of the cypresses [...] – surely Irene had fastened them with her all-holy hands, as the tree-tops often thus bowed before her. Then the sisters asked one another saying, “Who has been able to climb the insurmountably high trees and attach the woven cloths to them?” Thereafter they asked the holy woman herself, in amazement pointing to the bands as if she were ignorant, and she gave the following answer: “Someone who considered these trees sacred, my children, has suspended the woven cloths to God’s glory.”¹⁹

Nonna hadde altså ikke sett syner; sypressstrærne hadde faktisk tilbedt Gud sammen med Irene. Forfatteren understreker dermed at hendelsen ikke bare var en drøm eller et symbol eller noen form for figurativt språk – trær har bokstavelig talt forrettet sin bønn side om side med den eleverte abbedissa.

Rosenqvist påpeker dessuten at ordet ἔγχειρίδια også anvendes om det orarion bysantinske diakoner og diakonisser bar over skuldra, svarende til

18. Rosenqvist, *The Life of St Irene*, 77.

19. Rosenqvist, *The Life of St Irene*, 79, med små justeringer.

en stola i latinsk ritus.²⁰ Både diakoner og diakonisser ble ordinert av en erkebiskop som la hånda på kandidatenes hode og gjorde korstegn over dem, før han kledde dem i orarier. Under rituallet står initianden og bøyer seg.²¹ Teksten kan altså leses som at Irene “ordinerer” disse bedende trærne til liturgisk tjeneste. I ly av mørket har sypressene blitt innlemmet i diakonatet.

Fromme sypresser dukker opp også tidligere i kirkehistorien. Den gammeltestamentlige patriarken Abraham ble i senantikken (og tidligere) oppfattet som en person med nære bånd til trær. Han var en tre-person. Allerede i Mosebok 13:18 forteller at patriarken slo opp teltene sine ved trærne i Mamre-lunden og bygde et alter der.²² I senantikken fantes en tre-helligdom i Mamre utenfor Hebron, som for jøder og kristne var knyttet til Abrahams liv.²³

Skriftet *Abrahams testament* fra de første århundrene etter Kristus presenterer Abraham som mannen som slo seg ned og bosatte seg ved Mamre-eika. En dag får han besøk av erkeengelen Mikael, og mens de vandrer henover mot Abrahams hus, passerer de en sypress:

And as they went on from the field toward his house, beside that way there stood a cypress tree, and in accordance with the ordinance of God the tree cried out with a human voice and said: “Holy, holy, holy is the Lord God that calls to himself those that love him!” Abraham hid the mystery, thinking that [Michael] had not heard the voice of the tree.²⁴

Atter igjen er der noe ved trær som gjør dem menneskelige, men der er også noe englelikt ved dem. Med en menneskelig stemme utbasunerer treet de himmelske serafenes sang, den sangen som omgir Guddommens trone:

---

20. Rosenqvist, *The Life of St Irene*, 79, n. 6. Se også Geoffrey Wilhelm Hugo Lampe (red.), *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1961, s.v. ἐγγχειρίδιον; Erich Trapp (red.), *Lexikon zur byzantinischen Gräzität besonders des 9.–12. Jahrhunderts*, Wien 2001, s.v. ἐγγχειρίδιος.

21. For en beskrivelse, se for eksempel Valerie A. Karras, “Female Deacons in the Byzantine Church”, *Church History* 73 (2004), 299–301.

22. For en studie, se Kari Zakariassen, “My people consult their tree...”: *Human–Divine Interaction in Arboreal Spaces in the Ancient Levant*, Oslo 2019, 75–79.

23. Hartranft, *Socrates and Sozomenus*, 37. Kristne tre-helligdommer eksisterer fortsatt – også i den gresktalende verden, se for eksempel Peter Warren, “Tree Cult in Contemporary Crete”, i Λοιβή: Εἰς μνήμην του Ανδρέα Γ. Καλοκαιρινού, Iraklio 1994, 261–278; Annemarie Weyl Carr, “Taking Place: The Shrine of the Virgin Veiled by God in Kalopanagiotis, Cyprus”, i Alexei Lidov (red.), *Hierotopy: Creation of Sacred Spaces in Byzantium and Medieval Russia*, Moskva 2006, 388–408.

24. “The Testament of Abraham”, i Arthur Cleveland Coxe (red.), *The Ante-Nicene Fathers, Volume 9: The Gospel of Peter, Apocalypses and Romances, Commentaries of Origen*, New York 1896, 186, med mine justeringer. Se også Zakariassen, “My people consult their tree...”, 115–118.

hellig, hellig, hellig!²⁵ Til en viss grad minner denne episoden om perikopen hvor Moses får høre en guddommelig røst i en brennende busk,²⁶ men engelen i busken viser seg i en flammende skikkelse: “Da viste Herrens engel seg for ham i en flammende ild som slo opp fra en tornebusk.”²⁷ Til Abraham er det udiskutabelt treet selv som taler – på mirakuløst vis. Syressen i nærheten av Abrahams hus deler egenskaper både med mennesker og englevesener. Den er hverken engel eller menneske, men den uttrykker seg til de forbipasserende, en engel og en mann, med engleord og med menneskerøst.

Abraham mistenker at han er den eneste som har enset treet opptraden – at det er ett slags hemmelig åpenbaring. Av sammenhengen fremgår det imidlertid at forfatteren har en annen oppfatning. Syressen talte i virkeligheten slik at det kunne høres av andre også. Syresser hadde ikke bare evne til bønn og liturgisk praksis; de kunne med andre ord juble som engler og kommunisere med folk.

Oliventrær i rørelse på Oljeberget

Oljeberget utenfor Jerusalem er i kristen tradisjon særlig forbundet med Kristi og Marias siste dager på jorda.²⁸ Høyden er dessuten kjent for sine gamle olivenlunder. Jordbruksdepartementet i Israel kaller trærne, som står der den dag i dag, “de mest berømte trærne i verden”.²⁹

Blant de koptiske tekstene som er bevart i de såkalte Hamuli-kodeksene, inngår *Boka om erkeengelen Mikael's innsettelse*, tilskrevet evangelisten Johannes. Hugo Lundhaug anslår at skriftet ble forfattet sent i det femte eller tidlig i det sjette århundre.³⁰ I fortellingen spiller ett av Oljebergets oliventrær en viktig rolle. Jesus hadde samlet sine apostler rundt seg. Mens han talte, heter det, “gikk han til et oliventre sammen med de hellige apostlene. Frelseren beveget på det, og det bøyde seg ned og hilste ham. Frelseren satte seg øverst i dets grener.”³¹ Her møter vi altså en slags klatre-Jesus. Og igjen er det utvilsomt et konkret, materielt tre som bøyer seg i gudhengivenhet. Med treet farer så Frelseren og disiplene av sted i en sky, til et fjell som kalles *Stillhetens sted*. Etter at de har landet, velsigner Jesus treet og sier til det:

---

25. Jes. 6:3.

26. 2 Mos. 3.

27. 2 Mos. 3:2.

28. For eksempel Matt. 24–25; Apg. 1:6–12. Se de påfølgende eksemplene angående Marias siste dager.

29. “The Ancient Olive Trees on the Mount of Olives”, https://www.moag.gov.il/en/Subjects/hugging_a_tree/Hiking_routes_and_tales_of_trees/Ancient_Trees/ancient_olive/Pages/default.aspx, besøkt 2020-04-30.

30. Hugo Lundhaug, *Koptiske skrifter*, Oslo 2012, 1.

31. Lundhaug, *Koptiske skrifter*, 19.

[Frelseren:] “Reis deg opp og fly av gårde ved hjelp av kraften jeg har gitt deg, for du har blitt funnet verdig til at herlighetens konge har klatret opp i deg sammen med sine disipler. Så, fly nå av gårde og dra til din plass på Oljeberget!” Oliventreet strakte seg opp, fløy av gårde og kom til Oljeberget og dro til stedet hvor det tidligere hadde stått.³²

Skjønt oliventreet adlyder Frelserens autoritet, flyr det av egen kraft. Kraften har riktignok en guddommelig kilde, men dét har til syvende og sist har alle gode krefter, ifølge kristen teologi. I motsetning til fikentreet fra Matteusevangeliet er det flyvende oliventreet åpenbart verdig – ikke bare til å tjene Jesus, men også til å bære ham og hans disipler. Dette er ikke et passivt tre.

Flyvetreet var langt ifra det eneste fromme oliventreet på Oljeberget, denne opphøyde jordplett som omfavner døde legemer. Ei heller var Persis det eneste treet i tidlig kristendom som bøyde seg for Jomfru Maria og hennes Sønn. De senantikke berettelsene om Marias bortgang foreligger i ulike rensjoner på forskjellige språk. Her fortelles det at også Jomfruen besteg Oljeberget da hun innså at hennes siste time nærmer seg. I den eldste greske versjonen bærer hun en palmekvist eller stav (βραβεῖον) i hånda;³³ den har erkeengelen Mikael forært henne. Engelen har i sin tur mottatt kvisten fra “the one who planted Paradise”: “Mary, holding the palm-staff in her hand, went to the Mount of Olives [...] and when she came to the mountain, it rejoiced greatly, along with all of its trees, so that its trees bowed their heads and venerated the palm-staff that was in her hand.”³⁴

Oliventrærne bøyer seg fromt – ikke primært for Maria, men for kvisten med det guddommelige opphavet, kvisten som ved sitt blotte nærvær alluderer til Paradisets have, kvisten som minner de andre trærne, kan hende, om opprinnelsens trær som engang var plantet i Eden.

Marias liv er et annet skrift hvor Jomfruen ender sitt liv ved Oljeberget. Teksten er øyensynlig forfattet av Johannes Geometres (ca 935–ca 1000) i det tiende eller tidlig i det ellevte århundre.³⁵ Liksom Irene, som var omgitt av bukkende sypresser, opplever den bedende Jomfru Maria å befinne seg midt blant trær som bøyer seg. De bøyer seg imidlertid ikke *med* Maria; de faller heller ikke ned for palme-kvisten som hun også her holder i hånda.

32. Lundhaug, *Koptiske skrifter*, 20.

33. Se Stephen J. Shoemaker, *Ancient Traditions of the Virgin Mary's Dormition and Assumption*, Oxford 2002, 351–353, n. 2.

34. Shoemaker, *Ancient Traditions*, 351, 354.

35. Senere oversatte trolig Evthymios Athonitten (ca 955–1028) teksten til georgisk, og det er denne teksten, dels tilskrevet Maximus Bekjenneren (ca 580–662), som har blitt bevart. For denne tekst-historiografien, se Christos Simelidis, “Two *Lives of the Virgin*: Euthymios the Athonite, John Geometres, and Maximos the Confessor”, *Dumbarton Oaks Papers* 74 (2020), under utgivelse.

Der er skjedd en forskyvning; trærne bøyer seg *for* henne: “While she was praying and offering her supplications to the Lord, in veneration all the trees standing there bent to the ground and venerated her.”³⁶

Johannes Geometres’ tekstlige oliventrær tilkjennegir en uforbeholden hengivenhet for Maria.³⁷ De bønnfaller Jomfruen, mens Jomfruen selv ber til Gud. Slik mange kristne gjorde i Bysants på Johannes Geometres’ tid, formidler trærne sin fromhet gjennom å ære Guds Moder.

Trær imellom

Nesten alle disse eksemplene viser trær som uttrykker vørndnad for Guddommen eller spesielt hellige mennesker. Og det er jo fromt. Men trær kan også forholde seg til hverandre, slik oliventrærne gjør når de ærer Marias stav eller kvist. Efraim syrerer (ca 306–373) har en mer kompleks visjon av mellom-vekstelig kommunikasjon. I *Hymnene om paradiset* synger han om livet i Haven. Liksom *Abrahams testament* forbinder han trær med seraffer. Begge gruppene, forteller Efraim, skjuler sine ansikter i Guddommens nærver – serafene med vinger og trærne med greiner. Og, sier han, både trær og seraffer torde rødme når de skuer den nakne Adam.³⁸ Begge de to ikke-menneskelige klassene anvender sine lange lemmer for å dekke seg til.

Men trærne interagerer også med hverandre:

Kanske är det välsignade livsträdet
med sina strålar paradiset sol.
Dess blad är glättade, i dem speglar sig
lustgårdens andliga skönhet.
De andra träden böjer sig under vinden
som för att tillbedja det,
trädens härförare och konung.³⁹

Liksom så mange andre kristne trær signaliserer Edens store planter sin trofasthet gjennom fromme bøyninger – bøyninger som bare med møye lar seg avgrense fra kroners svaiing i vinden. Hjulpet av brisen bukker de andre

---

36. Stephen J. Shoemaker, *The Life of the Virgin: Maximus the Confessor*, New Haven, CT 2012, 131.

37. Den lærde forfatteren Johannes Geometres næret selv en særlig interesse eller hengivenhet for trær; blant annet skrev han en lovprisning av en eik.

38. Sten Hidal, *Efraim Syriern: Hymnerna om paradiset*, Skellefteå 1985, 19. For en bredere studie av Efraim og det naturlige miljøet, se Robert Murray, “The Ephremic Tradition and the Theology of the Environment”, *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 2 (1999), 67–82; Sebastian Brock, “Humanity and the Natural World in the Syriac Tradition”, *Sobornost* 12 (1990), 131–142.

39. Hidal, *Efraim Syriern*, 16.

stammene for det som glitrer i deres midte. De første linjene kan gi inntrykk av at hymnen presenterer et metaforisk tre, en sol forkledd som vegetasjon, men resten av strofen avslører at det i virkeligheten forholder seg tvert om: fra trærnes greiner springer løv, og det er nettopp de blanke bladene som får Livets tre til å fremstå som strålende og glitrende. Det er ikke egentlig en sol som kan lignedes med et tre, men ett tre som kan ligne en sol.

Efraim stiller seg åpen for at trær lever et sosialt liv. Disse plantene forholder seg til hverandre i en hierarkisk struktur, idet en stor gruppe anonyme trær viser respekt for lederen, Livets tre. Efraims *madrasha* minner om den arboreale diskusjonen i Dommerboken, hvor en krets trær forsøker å avgjøre hvem som skal salves til konge blant dem.⁴⁰ Dette er ikke nødvendigvis litterær realisme; hverken den gammeltestamentlige teksten eller den syriske sangen insisterer som Sozomenos på at tre-hendelsene virkelig har inntruffet i noen form for hverdagslig dimensjon; de beveger seg i en sfære som grenser mot det mytologiske. Ikke desto mindre fører trærne seg med de naturligste gester, og i denne forestillingsverdenen opptrer plantene som alt annet enn isolerte vesener. Syrerens trær kommuniserer med hverandre – ikke gjennom en *wood wide web*, men på vis som utelukker en rent antropomorf lesning. De taler løvets og greinenes språk. Samtidig legger de for dagen en from aktelse for det helligste treet.

Avslutning

Mange tidligkristne og bysantinske kilder antyder et nært slektskap mellom trær og mennesker. Som vi så innledningsvis, kunne det være krevende å avgrense det humane fra det arboreale. Den blinde i Betsaida strevde med å skille mennesker fra trær – ikke fordi han hadde et antropomorfiserende blikk, men fordi han hadde et uhildet blikk. Han så et umiddelbart slektskap, som kanskje er mindre åpenbart for moderne mennesker.

Nå vil kanskje noen spørre: Har ikke dosenten valgt ut de mest obskure tekstene – med enda mer obskure idéer? Er ikke dette unntakstrær? Jo, trærne utmerker seg, men ikke på en annen måte enn hellige mennesker utmerker seg: de gjør det meste ut av sitt potensial. Den latinske kirkefaderen Tertullian (ca 160–ca 225) – mannen som er kjent for å ha skapt det kristne Treenighets-begrepet – viet store deler av bok 19 i sitt verk *Om sjelen* til å fremføre argumenter mot Aristoteles (384–322 f.Kr.) og Platon. Disse filosofene anså nemlig at trær og planter hadde en enkel, vegetativ sjel. Tertullian bestred ikke at planter var besjelede; han mente bare at plantesjelen umulig kunne beskrives som enkel. Med konkrete observasjoner og begrunnelser argumenterer han mot de gamle filosofene og for at planter har en sjel som

---

40. Dom. 9:8–15.

er både kompleks og intelligent.⁴¹ Sågar i den intellektuelle eliten kunne man altså oppleve seg beslektet med vegetative skapninger.

Tekstene vi har undersøkt, vitner om at mange førmoderne kristne oppfattet de levende vekstene som aktive aktører med en egen agens. Der eksisterte planter som var mindre fromme i sine handlinger, men de var likefullt virksomme, besjelede vesener – for ikke å si åndelige skapninger med en egen intensjon. De fromme stammene, greinene og bladene anskueliggjør på en vital måte hvor levende trærne var for mennesker både i senantikken og senere – og hvor viktig det var å ha trærne på sin side. Det er ikke simpelthen tale om den retoriske figuren *prosopopeia* (en språklig besjeling av døde ting) når trærne agerer, for en retorisk figur kan ikke helbrede de syke. Disse trærne leger og tjener, tilber og bøyer seg, skjuler seg og avslører seg, frakter og forflytter, taler og besynger. Kanskje er de i slekt med mennesker, men ingen av dem oppfører seg fullstendig antropomorft. Selv de gudfryktige trærne ligger ikke under for menneskets makt; de retter sine bukk annenstedshen; de bøyer seg ikke ærbødigst for antroposentrisiteten. Nei, de vender sine knefall mot Guddommen eller Guds Moder, mot et annet tre, eller en hellig kvist. I motsetning til Persis mangler mennesker vanligvis løv, greiner og bark som kan drive ut sykdommer. Bøyingen – den svaiende vaiingen i vinden – skildrer tross alt hvorledes trær, og ikke mennesker, ser ut til å røre seg.

Så kanskje – nå når menneskers påvirkning på den levende planeten er blitt så dramatisk at geologer har gitt vår epoke navnet *antropocen* – kanskje kan vi nå ha noe å lære av historien? Kanskje kan fortidens trær vise oss sider ved oss selv som vi hadde oversett? Kanskje – for å vende på munnhullet – ser vi ikke lenger trærne for bare skog? Kanskje behøver også vi spytt i øynene, så vi kan se trær gå omkring? ▲

SUMMARY

It is often claimed that in Christian tradition trees and plants are reduced to passive material created for human exploitation, that the only important living creatures are Adam and Eve. But could such a view have less to do with Christianity as a religion and more to do with Cartesian notions in Western modernity? Earlier Christians undoubtedly exhibited a fascination with trees that exceeded a mere interest in the wood of the Cross or typologies thereof. According to literature produced by pre-modern Christians, they interacted actively with the arboreal realm, and trees interacted with them. The same body of literature suggests a sense of affinity between human beings and wooden beings. Exploring diverse texts

---

41. Se Thomas Arentzen, "Early Christian Trees", *Studia Patristica*, under utgivelse.

about trees from the first Christian millennium, the article demonstrates that many Christians ascribed agency to plants. Trees could behave and communicate in various ways, those studied here were pious and acted with devotion in relation to the holy.